

K Ö N Y V I S M E R T E T É S

Sándor István

A római jogi tankönyv és kézikönyv jubileumi kiadásáról

Anniversary edition of the Roman Law textbook and handbook

Absztrakt

Egészen rendkívüli, sőt példa nélküli a magyar és a külföldi jogi szakirodalom körében egyaránt az, hogy egy tankönyv vagy kézikönyv – egy kivételével – huszonöt továbbfejlesztett, azaz átdolgozott és bővített kiadásban jelenjen meg. Ez az ünnepi pillanatnak is joggal tekinthető esemény 2020 szeptemberében következett be a Hamza Gábor akadémikus és Földi András tanszékvezető egyetemi tanár által jegyzett, „*A római jog története és intézményei*” című mű esetében (Földi & Hamza, 2020)¹. A 2000-ben nivódíjban részesített tankönyv, amelyet nem csak a joghallgatók, a romanisták és civilisták, de a jogászok általában előszeretettel használnak, példaértékűen alapos és részletes módon ismerteti a római jog történetét és egyes jogintézményeit, különös hangsúlyt fektetve annak a hatályos jogokra való hatására is.

Kulcsszavak: könyvismertetés, római jog, tankönyv

Abstract

It is quite extraordinary, and even unprecedented in both the Hungarian and foreign legal literature, that a textbook or handbook - with the exception of one - appears in twenty-five further developed, ie revised and expanded editions. This event, which can rightly be considered a festive moment, occurred

---

¹ Tekintettel arra, hogy a mű 2017-ben változatlan kiadásban került publikálásra, a 2020-ban megjelent munka valójában a tankönyv és kézikönyv 25. kiadása.

in September 2020 in the case of the work ‘History and Institutions of Roman Law’ (Földi & Hamza, 2020), written by academician Gábor Hamza and head of the department András Földi. The textbook, which was awarded a prize in 2000, is popularly preferred not only by law students, Romanists and civilians, but also by lawyers, as it describes the history of Roman law and some of its legal institutions in an exemplary, thorough and detailed manner, with particular emphasis on its impact on existing rights.

Keywords: book review, Roman Law, textbook

A könyvet a szerzők hat részre tagolták, az első rész foglalkozik a római jog történetével, a második az eljárásjoggal, a harmadik a személy- és családjogi tanokat tartalmazza, a negyedik a dologi jogot, az ötödik a kötelmi jogot tárgyalja, míg a hatodik rész felöleli az öröklési jog anyagát. Szerkezetét tekintve tehát az intézőrendszer követi, a római jog oktatásának sajátosságait figyelembe véve az eljárásjog anyagának közbeiktatásával. A mű alapvetően a római magánjogot dolgozza fel, emellett azonban büntetőjogi tárgyú részei is kifejezetten figyelemre méltók, amelyekkel a jelen könyvismertetés keretében szeretnék röviden foglalkozni.

A társadalmilag deviáns magatartások esetében a jogalkotó számára kétféle lehetőség kínálkozik, így az adott emberi cselekvések magánjogi és közjogi normák útján történő szankcionálása. A *ius privatum* területén elsődleges jogi eszköz az érvénytelenség alkalmazása, amely alapján a tiltott cselekményhez fűződő joghatások nem állhatnak be, így a meg nem engedett jogügyletek szankciója az, hogy úgy kell tekinteni, mintha meg sem valósultak volna, és legfeljebb bizonyos reflex-joghatásai lehetnek. A *ius publicum*, azon belül is a *ius criminale* területéhez tartozó jogi normák célja ehhez képest elsődlegesen az elkövető büntetése, akár testi, akár vagyoni joghátránnyal, amelynek kilátásba helyezése egyúttal prevenció hatással is bír. Már a római jogban is számos tényállás esetében felmerült a két jogágba tartozó normák egymást kiegészítő vagy akár egymás mellett, kumulálva történő alkalmazhatósága. Az előzőre példa a közvetett kényszer (*vis compulsiva*) esetében a *stricti iuris obligatio* vonatkozásában a praetor által kialakított gyakorlat, amely szerint, ha a megtévesztett személy még nem teljesített a kikényszerített szerződés alapján, úgy kifogással élhetett (*exceptio metus*), illetve, ha már teljesített, úgy az *in integrum restitutio* jogsegélyben részesülhetett. Ez a két jogi eszköz tartalmában a modern polgári jogi megtámadhatóság kategóriájának felelt meg, amely kifejezett magánjogi jogérvényesítési eszköz, még ha a praetor magát a megtévesztést *delictum*nak

is nyilvánította. Abban az esetben, ha a megtevesztett személy már teljesített, úgy a praetor viszont egy éven belül az elkövetési érték négyszeresére menő büntetőkeresetet (*actio quod metus causa*) adott a sértettnek, ami viszont a mai fogalmaink szerint kifejezetten büntetőkeresetnek minősült. Ehhez képest a lopás (*furtum*) esetében alkalmazható egyik kereset, az *actio furti* halmozva is megindítható a dolog tulajdonosa által az ellopott kiadása iránti tulajdonvédelmi keresettel (*rei vindicatio*), vagyis a büntetőjogi szankció nemcsak alternatívája a magánjogi jogkövetkezmény alkalmazásának, hanem egymás mellett is alkalmazható.

A büntetőjogi normák esetében már a római jogban differenciálásra kerültek a magánérdeket (*utilitas privata*) és a közérdeket (*utilitas publica*) sértő elkövetési magatartások, tényállások. A *delictum* és a *crimen* fogalmát ugyan absztrakt módon nem határozták meg, de a klasszikus kortól kezdve következetesen alkalmazták a jogtudósok. A római jog története során tetten érhető az a tendencia, amely alapján a *crimenek* esetei folyamatosan és fokozatosan bővültek a *delictumok* rovására. Az archaikus korban valójában csak a hazaárulás (*perduellio*) és az emberölés (*parricidium*), valamint egyes szakrális bűncselekmények tartoztak közüldözés alá. A XII táblás törvény által szabályozott közbűncselekmények négy kategóriába sorolhatók. Az állam biztonságát és a közrendet veszélyeztető bűncselekmények körébe tartozott a már említett hazaárulás és emberölés, valamint a titkos éjszakai összejövetelek (*coetus nocturnus*), a néptribunus megsértése, a megvesztegetett bíró, a hamis eskü és hamis tanúzás vagy éppen a tanúskodás megtagadása. A gyengébbek sérelmére elkövetett *crimenek* minősült, ha a férj jogos ok nélkül eltaszította magától a feleségét (*repudium*) vagy eladta őt, továbbá, ha a patronus becsapta a *cliensét*. A vagyon elleni bűncselekmények köre ebben az időben még csekélynek bizonyult, ide tartozott az idegen termés éjszakai levágása, a szándékos tűzvészokozás vagy a szántás közben a mezei telek határvéneinek elmozdítása. A negyedik csoportba a kifejezetten szakrális bűncselekmények tartoztak, így a szent dolog ellopása (*sacrilegium*), a gonosz varázsének ráolvasása (*malum carmen incantare*), más termésének varázsénekekkel való megrontása (*fruges excantare*) és a Vesta-szűz szüzességi fogadalmának megsértése.

A préklasszikus korban tovább bővült a közbűncselekmények köre, így közéleti viszonyokat sértő *crimenek* minősült, ha a helytartó kizsákmányolta a provinciai lakosságot (*crimen [pecuniarum] repetundarum*), szintén ilyen volt az állami pénzek hűtlen kezelése (*peculatus*), a választási megvesztegetés (*ambitus*), illetve a hamisítások (*crimina falsi*). A magánéleti viszonyok körében szintén további bűncselekmények kerültek meghatározásra, így a közönséges emberölés mellett megjelent az orgyilkosság és a mérgekeverés, valamint

a személysértés körében crimennek minősítették a megverést (*verberatio*), az ütlegelést (*pulsatio*) és az erőszakos magánlaksértést (*domum vi introire*). A klasszikus kor jelentős változásai köréből kiemelendő az erkölcsi viszonyok hanyatlása miatt a házasságtörés (*adulterium*), a vérfertőzés (*incestum*), a házasságban nem élő és születésétől fogva szabad nővel folytatott nemi viszony (*stuprum*) tényállásainak bevezetése, melyeknek elbírálására külön *quaestio*t létesítettek. A posztklasszikus korban, miután a kereszténység államvallás lett, crimenként szabályozták az eretnekséget (*haeresis*), a keresztény hitről más vallásra való áttérést (*apostasias*), a nőrablást (*raptus*) és a prostitúciót (*lenocinium*) súlyosabb esetekben. Hasonló változások fedezhetők fel a büntetések terén is. Az archaikus jogra a halálbüntetés és a talio alkalmazása volt jellemző. A préklasszikus korban még mindig túlnyomórészt a halálbüntetést alkalmazták szankcióként, de emellett megjelent a száműzetés (*exilium*) és mellékbüntetés-ként a vagyonek Kobzás (*publicatio bonorum*). A klasszikus korban a halálbüntetésnek különböző változatait alkalmazták, így a lefejezést (*capitis amputatio*), a keresztre feszítést (*crucifixio*), a vadállatok elé vetést ([*damnatio*] *ad bestias*), élve elégettetést (*vivi crematio*). Ezek mellett számos új büntetési nem is kialakult, például a rabszolgává minősített személy bányamunkára ítéltése vagy a közmunkára kötelezés. A posztklasszikus korra jellemző, hogy a gazdasági és társadalmi válság miatt ismét előtérbe kerül a halálbüntetés, mellette a kényszermunka kerül alkalmazásra.

A magánbűncselekmények terén már a civiljogban sok tényállással találkozunk, melyek jelentős részét a XII táblás törvény szabályozta (például idegen gerenda beépítése stb.), és ezek köréből három tényállás emelendő ki, a lopás (*furtum*), a dologrongálás (*damnum iniuria datum*) és a személysértés (*iniuria*). A lopás tényállását tágan alkalmazták, beleértették a dologlopás mellett a használatlopást és a birtoklopás esetét is, s ezekkel számos olyan tényállást lefedtek, amelyek napjainkban önálló bűncselekménynek minősülnek (például sikkasztás, hűtlen kezelés, hanyag kezelés stb.). Az archaikus jogban a *furtum* elkövetése esetén a tolvaj megölését is lehetővé tették, ha tetten érték és az elkövetés éjjel történt vagy a tettes fegyveresen ellenállt. Ha a tettenérés nappal történt vagy a tolvaj nem védekezett, úgy megkorbácsolták és rabszolgaságba adták. Megemlíthető, hogy tettenérésnek minősült az is, ha a tolvajnál a házkutatás során találták meg az ellopott dolgot. A tetten nem ért tolvajt (*fur nec manifestus*) a lopott dolog kétszeresének megfizetésére kötelezték a sértett javára. A préklasszikus korban a praetori jog enyhítette a tetten ért tolvaj büntetését és a lopott dolog értéke négyszeresének megfizetésére irányult a kötelezés, az alakszerűtlen házkutatással leplezett tolvaj esetében háromszorosra, míg a tetten nem ért tolvajnál változatlan maradt a szankció. A iustinianusi jog

ehhez képest már csak a tetten ért és a tetten nem ért tolvaj között tett különbséget változatlan büntetési tételekkel.

A mai büntetőjogi fogalmainknak nehezen megfeleltethető római jogi személysértés a pater familiast, vagyis az archaikus házközösség urát megillető legfőbb alanyi magánjogok megsértését jelentette. A XII táblás törvény alapján az elkövetési magatartás megvalósulhatott tagcsonkítással (*membrum ruptum*), melynek büntetési tétele a talio szerint alakult, továbbá csonttöréssel (*os fractum*), amely szabad ember sértett esetében háromszáz, míg rabszolgánál százötven sestertius büntetéssel járt. A harmadik elkövetési mód az egyéb személysértéseket jelentette. A praetori jog lehetővé teszi az *actio iniuriarum* kereset indítását, melynél a büntetés mértékét az esküdtbíró állapította meg a felperesi követelés keretein belül. A klasszikus kori jogtudósok munkásságának eredménye az iniuria lényegének kidolgozása, miszerint ez a bűncselekmény a sértett becsülete ellen irányul (*infamandi causa*), akár a sértett testének, akár méltóságának vagy jó hírének megsértése esetén alkalmazható.

A dolgrongálás vonatkozásában a XII táblás törvény kazuisztikusan szabályozta az egyes tényállási elemeket, ehhez képest jelentős előrelépést eredményezett az átfogóbb szabályozásával a *lex Aquilia* a Kr. e. III. században. Ez a törvény fektette le az alapjait a modern jogtudományban akviliánus felelősségnek nevezett, a szerződésen kívüli károkozásért való deliktuális felelősségnek. A fentiekén túlmenően a praetori jog is kialakított *delictumokat*, melyek közül a négy legjelentősebb a megtévesztéssel okozott kár (*dolus malus*), a megfélemlítéssel való kényszerítés szerződéskötésre, jognyilatkozat tételére (*metus*), a rablás (*rapina*) és a sírhely megromlása (*sepulchrum violatum*) volt. Mint ismeretes, a római jog napjainkban is jelentős szerepet kap a jogtudományban és a joggyakorlatban is. Számos szakkönyv, monográfia, kommentár hivatkozik római jogi jogtételekre, különösen egyes jogintézmények történeti és dogmatikai hátterének bemutatása során. Sok esetben bírósági, alkotmánybírói döntések indokolásaként a római jogra, mint általános és elfogadott jogi jogelvekre történik hivatkozás. A tankönyv és kézikönyv szerzői a műben folyamatosan törekszenek arra, hogy a római jog intézményeinek történeti és dogmatikai elemzésén túlmenően rámutassanak azok kapcsolatára a modern jogokkal. Ez a megállapítás szintén megállja a helyét a könyv büntetőjogi vonatkozású részei esetében is, ami egyúttal jelentős értékét képezi.

Összességében, a tankönyv és kézikönyv szerzői egy olyan alapmű folyamatos továbbfejlesztését, bővítését és aktualizálását valósították meg az elmúlt több mint két évtizedben, amely lehetővé teszi, hogy a ma is élő római jog és antik előzményei közötti kapcsolat számos jogintézményen és szabályon keresztül megismerhető legyen.

Felhasznált irodalom

Földi A. & Hamza G. (2020). *A római jog története és intéúciói*. Oktatási Hivatal. Huszonnegyedik átdolgozott és bővített kiadás

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Sándor I. (2021). A római jogi tankönyv és kézikönyv jubileumi kiadásáról. *Belügyi Szemle*, 69 (5), 869-874. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.5.9>